

EEN POPULAIR SPROOKJE

‘Vroeger waren er de zuilen, het gezin, de vakbond, het stamcafé, de fanfare en de busreizen van de mutualiteit. Het leven was één groot houvast. Je kon haast niet bewegen, zo veel houvast was er. Dat was gemakkelijk, maar ook zeer vervelend, dus dat juk gooiden we af.’
(P.B. Gronda)

In de jaren zestig van de vorige eeuw werd de rustige vastheid van onze vaste structuren ingewisseld voor de apotheose van het individu en de bevrijdende zelfontplooiing. De keuze van onze (groot)ouders werd beperkt door God, familie en zuilgebonden verenigingen. In plaats daarvan kwam de idee dat mensen zelf hun mogelijkheden en talenten zouden ontdekken en dat de maatschappij (de politiek, het onderwijs ...) zo ingericht moest worden dat ze deze individuele ontwikkeling ondersteunde of minstens niet blokkeerde. Zelfontplooiing werd het resultaat van de afwezigheid van maatschappelijke belemmeringen. Het persoonlijke was politiek en dus moest de samenleving veranderen. De maatschappij

werd het voorwerp van interventie. Ze werd maakbaar.

In de jaren tachtig en negentig werd dat denken omgezet in puur economisch individualisme en werd de maakbare samenleving geleidelijk aan de kant geschoven. *'There's no such thing as society, there's only the market'*, zei Margaret Thatcher. De zelfontplooiing zou voortaan via de markt gebeuren; geluk zou samenvallen met een onuitputtelijke stroom van goederen en diensten.

Vooraf na de val van de Berlijnse Muur in 1989 kwam er voor velen een einde aan de discussie over de rol en de functie van de economie. Nu het communisme definitief was begraven, zou het westerse economische model zijn superioriteit wereldwijd ontwikkelen. De economie moesten we haar gang laten gaan. In plaats van een menswetenschap werd economie een natuurwetenschap met wetten en mechanismen die niet meer aangevochten konden worden. De meeste politici en politieke partijen volgden die redenering. Links en rechts vonden elkaar in het 'economisch correct denken': de beweging om de beweging, groei als ultieme doelstelling. En vooral: deregulering en privatisering, minder staat en meer markt.

Dat economisme vertaalde zich in een dubbele operatie. Een *denken* waarbij maatschappelijke vooruitgang gereduceerd wordt tot economische groei. En een *proces* waarbij maatschappelijke bedrijvigheden en gemeen-

schappelijke goederen zo veel mogelijk in de markt worden gezet, vooral in functie van rendement en winst. Op alles een prijs zetten en zo rendabel mogelijk verkopen of verhandelen. Vermarkting zouden we het later noemen. Ook hierover was er een brede consensus. Rechts presenteerde dit plaatje, links maakte (sociale) kanttekeningen.

Economie als religie

In het Westen liepen de kerken leeg en verdween de godsdienst als leidend beginsel. De economie werd een nieuwe religie, 'de onzichtbare Hand, de tentakel die de vrije markt beter en rationeler bestierde dan God zijn schepping' (Tom Lanoye) – met vele volgelingen die zich concentreerden op de echte droom: niet de hemel op aarde verdienen, maar hier en nu realiseren. De economische hogepriesters herhaalden hun stellingen zo vaak dat bijna iedereen ze aanvaardde. 'Geen gezeik, iedereen rijk', zongen Kees van Kooten en Wim de Bie. Als teken van ultieme ironie werd het satirische statement van hun Tegenpartij een bloedserieus project dat op veel bijval kon rekenen. Wie wilde, zou slagen op de markt en van daar hoog op de maatschappelijke ladder klimmen. Tenminste, als hij of zij nauwgezet de nieuwe geboden volgde: wees flexibel, snel, wendbaar, fit en jong. Sleutel niet te veel aan de economie, knutsel je eigen toekomst bijeen. Reguleer jezelf, dereguleer je

idealen. En laat de rest over aan de (goed beloonde) managers.

In deze vloeibare tijden bepaalt het individu zelf hoe het problemen oplost, zich aanpast, aan timemanagement doet, multitaskt en zijn eigen huisethicus wordt in de zoektocht naar het goede leven. *Work and spend*, koortsachtig werken en driftig consumeren: dat is de boodschap. Economisch succes is een individuele keuze. Wie die keuze niet maakt, moet maar op de blaren gaan zitten. En wie de ratrace niet kan volgen, is een loser, een luierik of een pechvogel.

Zachte waarden zoals solidariteit en mededogen zijn gaandeweg uit het gezichtsveld verdwenen. Ze hadden een te lage marktwaarde. De werken van barmhartigheid hoorden thuis in de vrije tijd, na het werk. De grote (ideologische) verhalen over de verbetering van de samenleving telden niet meer mee, ze waren uitverteld.

Het sprookje van de markt

De maatschappelijke idealen maakten plaats voor het sprookje van de markt. En dat luidde ongeveer als volgt: 'Als de economie groeit en de koek groter wordt, zal iedereen, en dus ook de armen, er automatisch beter van worden.' Die opvatting kreeg een fundamentalistisch hoogtepunt in *trickle-down economics* (de doorsijpeltheorie): het geloof dat een groeibevorderend beleid ten gunste van de sterken voor iedereen een bonus oplevert.

Hoge lonen voor de creatieve managers en prikkelende extra's voor inventieve bankiers komen de hele wereld ten goede. 'Om vooruit te komen, hebben we ongelijkheid nodig', benadrukte Caroline Ven van het ondernemersplatform VKW. De rijkdom die aan de top wordt vergaard, zal doorsijpelen naar beneden.

Deze theorie werd maatschappelijk gerecycleerd in een populair verhaal waarin telkens dezelfde gemeenplaatsen opduiken: 'Individuen en niet omstandigheden zijn verantwoordelijk voor armoede; afhankelijkheid van uitkeringen is een teken van luiheid, persoonlijk falen en moreel verval en leidt tot een gebrek aan zelfredzaamheid; de verzorgingsstaat bestendigt een klasse van niet-werkende laaggeschoolden in hun positie van afhankelijkheid' (Mark Elchardus en Bram Spruyt in hun bevolkingsonderzoek Solidariteit 2012). Dat dominante vertoog werd algemeen aanvaarde toogpraat. Erg bruikbaar om er een zaal mee in de juiste stemming te brengen. Zo vertelde N-VA-voorzitter Bart De Wever tijdens de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2012 het volgende grapje: 'Er is maar één land waar ze de werkloosheidsuitkeringen niet hebben afgebouwd na een bepaalde duur. Griekenland. Ze zijn er daar mee gestopt. Ik weet ook niet goed waarom.' 'De zaal plat', schreef de journalist in zijn krant.

In deze tijdsgeest is het niet verwonderlijk dat armoede als *structureel* probleem grotendeels in de niche van het publieke debat is verdwenen en opgeborgen werd in de coulissen van de politiek. Armoede werd een (spijtig) bijverschijnsel in de euforie van hoge opbrengsten, grenzeloze verwachtingen en stijgende beurskoersen. Het was een individueel en/of cultureel-etnisch probleem, zo luidde het. De armen werden in een nieuwe categorie gestoken, benoemd met nieuwe definities en omschrijvingen. Ze werden 'kansarmen', een 'doelgroep' die via empowermenttechnieken door welzijnswerkers klaargestoomd zou worden voor het economisch succes.

De armoede werd gedepolitiseerd en was nog zelden een prioritair onderwerp in het politieke debat. Eisen voor een verhoging van de minimumuitkeringen werden weggemoffeld als 'niet aan de orde', 'te weinig efficiënt' of weggelachen als bekommernissen van softies die geen oog hadden voor de 'economische dynamiek en het ontketenen van creativiteit en innovatie', zoals Tony Blair het uitdrukte.

Trouwens, aldus het goed klinkende credo, onze sociale zekerheid is niet langer een vangnet maar een trampoline. Mensen met een uitkering mogen zich niet nestelen in een sociaal profitaat. In de sociale zekerheid is geen plaats voor 'hangarmen'. De armen activeren, zo werd (en wordt) het in bestuurstaal geformuleerd, in de praktijk omgezet met de bijhorende maatregelen.

De realiteit heeft het verhaal echter ingehaald: de ongelijkheid is groter geworden, de armoedecijfers zijn niet gedaald.

EEN ACHTERHAALDE LEUGEN

‘Het dogma dat de rijken eer toekomt omdat ze de samenleving een dienst bewijzen door steeds rijker te worden, is niets anders dan een mix van doelbewuste leugens en geforceerde morele blindheid.’

(Zygmunt Bauman)

In 2008 spatte in de VS een gigantische financiële zeepbel uiteen en kreeg de rest van de wereld een economische crisis op haar bord die nog altijd niet voorbij is. ‘Toen de wereldeconomie in 2008 in een vrije val terecht kwam, gebeurde dat ook met onze overtuigingen’, schrijft Nobelprijswinnaar economie Joseph Stiglitz. ‘Een kwarteeuw lang hebben vrijemarktdoctrines de overhand gehad: vrije en onbelemmerde markten zijn efficiënt; als ze fouten maken, corrigeren ze die weer snel. De beste overheid is een kleine overheid, en regulering belemmert alleen maar de innovatie.’ Aan dit marktfundamentalisme zou volgens hem best een einde komen. Het sprookje van de *trickle-down economics*

bleek meer een georganiseerde leugen dan een economische waarheid.

De rijkdom sijpelde helemaal niet naar de onderkant van de samenleving, maar vooral naar de topinkomens, of werd versluisd naar belastingparadijzen. Zo belandde meer dan 20.000 miljard euro in fiscaal uiterst voordelige offshorecentra, waardoor grote banken, financiële instellingen en multinationals erin slaagden hun winsten buiten het bereik van de fiscus en overheden te houden. Dat betekent jaarlijks een verlies van 255 miljard dollar, een bedrag dat volstaat om de VN-millenniumdoelstellingen (opgesteld in 2000, met acht concrete en meetbare doelen die de deelnemende landen tegen 2015 moeten realiseren) ter bestrijding van de armoede te financieren.

Lijken uit de kast

De topinkomens groeiden spectaculair. Volgens Oxfam bezitten 85 miljardairs evenveel als de armste helft van de wereldbevolking. Stel je voor: 1 procent van de gezinnen bezit 46 procent van de rijkdom. Winnie Byanyima, directeur van Oxfam International, noemt het onthutsend dat ‘in de eenentwintigste eeuw de helft van de wereldpopulatie minder bezit dan een kleine elite die gemakkelijk in een treinwagon past’.